

Traczewska-Białkowska, Zofia

Posiedzenie naukowe Zespołu Historii Geodezji

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 14/2, 426-427

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

lecz niezachowanych księgozbiorów. Podkreślił przy tym, że praca w rodzaju przedstawionego referatu powinna dawać obraz przeciętnego czytelnika epoki.

Na zakończenie autorka przedstawiła założenia i skomplikowane problemy metodologiczne i praktyczne swej pracy oraz odpowiedziała na wysunięte pytania i postulaty.

Karolina Targosz

POSIEDZENIE NAUKOWE ZESPOŁU HISTORII GEODEZJI

Kolejne posiedzenie naukowe Zespołu Historii Geodezji odbyło się w Warszawie w dniu 26 listopada 1968 r. Na program posiedzenia złożyły się dwa referaty naukowe oraz bieżące sprawy organizacyjne Zespołu.

Dr Janusz Gołaski wygłosił referat *Kształtowanie się mapy wielkoskalowej w Polsce do XVIII w.* Podczas gdy mapy małoskalowe są już od dawna przedmiotem badań naukowych, mapy wielkoskalowe — jak stwierdził referent — były dotychczas badane sporadycznie, jako egzemplarze pojedyncze lub określone zespoły (np. mapy miast). Aczkolwiek nie można całkowicie wykluczyć wpływu mapy małoskalowej na kształtowanie się mapy wielkoskalowej, pewne jest, iż rozwój ich biegł oddzielnymi torami. Referat dra Gołaskiego w oparciu o bogaty materiał źródłowy niezwykle wnikliwie i interesująco przedstawił nie poruszany dotąd temat genezy map wielkoskalowych. Poddając badaniom informacje topograficzne mapy wielkoskalowej, dr Gołaski wyjaśnił przyczyny powstania mapy wielkoskalowej oraz kształtowanie się jej form kartograficznych.

Niewątpliwym bodźcem powstania mapy było zapotrzebowanie społeczne. Procesy osadnicze, których największe nasilenie przypada na wiek XIII i XIV, rozwój życia gospodarczego w XVI w. i związana z rewindykacją dóbr królowej Bony „pomiarowa włóczna” — przyspieszyły proces kształtowania się map. W XVII w. pojawiają się mapy dóbr ziemskich jako wynik apelacji w sporach granicznych do trybunału. Na okres ten przypada też działalność Brozka, Naronowicza-Narońskiego, Solskiego. Wiek XVIII — ze swą koniunkturą gospodarczą — stworzył warunki do pełnego rozkwitu mapy wielkoskalowej.

Zanim ukształtowały się kartograficzne formy mapy wielkoskalowej, informacje topograficzne bywały zawarte w przekazach pisemnych i pejzażowych. Przekazy pisemne znaleźć można we wczesnośredniowiecznych nadaniach dóbr, w formie opisu granic lub wskazania obiektu. Rejestry graniczne, jako najstarsze przekazy topograficzne, rozwinęły się najsilniej w XVI w.; w miarę upływu czasu stawały się coraz bardziej dokładne, pojawiały się na nich miary długości, a także określenie kierunku — w czym autor referatu dostrzega elementy ciągu granicznego. Inną formę przybierał opis gruntu: najczęściej przez podanie położenia, przy czym opis taki, jako nie zachowujący ciągłości, bywał mało czytelny. Za bardzo ciekawą formę pisemnego opisu obiektu uważa dr Gołaski opis topograficzny parafii, odniesiony do orientacyjnego punktu, jakim jest kościół; w sposobie opisu położonych wokół wsi dopatruje się określenia ich za pomocą współrzędnych biegunowych, stanowiących podstawę pomiarową, do której odnoszono pozostałe elementy opisu.

Wadliwe funkcjonowanie mało czytelnych przekazów pisemnych wydaje się autorowi przyczyną powstania przekazów pejzażowych, a następnie kartograficznych. W badaniach przekazów pejzażowych autor posłużył się literaturą zagraniczną, gdyż w Polsce zachowało się ich niewiele. Przekazy pejzażowe, wykonywane przez malarzy, były drogie i dostępne jedynie dla dworów magnackich. Budowa ich i funkcjonowanie oparte były na rzucie środkowym. Konieczne skróty perspektywiczne, szczególnie w głąb sprawiały, iż pojemność informacyjna tych przekazów była niewielka. Dopiero mapa dała możliwość wiernego przedstawiania rozmieszczenia znaków

w przestrzeni. Wymienione formy przekazu topograficznego zresztą przenikały się nawzajem i łączyły, jak np. przekaz pisemny i kartograficzny jako mapa operująca opisem, czy przekaz pejzażowy i kartograficzny w postaci mapy z zamykającą się linią horyzontu. Wpływy każdej z tych form w dziedzinie znaków były bardzo duże.

W drugiej części zebrania mgr inż. Kazimierz Sawicki wygłosił referat omawiający *Biskupa czeskiego Dubrawiusza naukę niwelacji*, łacińskie dzieło wydane w Bratysławie w 1547 r. Dubrawiusz, prawnik, dyplomata i historyk żyjący na przełomie wieków XV i XVI, jest autorem książki o hodowli ryb. Książka przetłumaczona została na język polski — z kolejnego przedruku norymberskiego — przez plebana rowińskiego ks. Progę i zadedykowana kasztelanowi Mniszkowi. Wydano ją w Krakowie bez daty, prawdopodobnie w połowie XVII w. Tłumaczenie zawiera 90 stron tekstu i rycinę instrumentu niwelacyjnego. Jest to konspekt zakładania i prowadzenia gospodarstwa rybnego, który składa się z pięciu ksiąg przedstawiających niezbędne kolejne prace. Czynnościom pomiarowym dziełko przypisuje dużą rolę. Nauka niwelacji zawarta jest w księdze II *O ważeniu wód w rybniku i instrumentach do tego przynależnych*. Dubrawiusz podaje zwięźle naukę niwelacji i opis nie spotykanego w literaturze instrumentu. Referent podkreślił walory dydaktyczne wykładu i poprawność języka przekładu. Przeprowadzając porównanie tego dzieła z pracą O. Strumieńskiego *O sprawie, sypaniu, wymierzaniu i rybieniu stawów* (1573 r.), referent stwierdził, iż góruje ono wprawdzie nad pracą Strumieńskiego erudycją, jednak techniczną stronę tej ostatniej ocenił jako lepszą. Dzieło uważa za cenne, szczególnie ze względu na zawarty w nim opis nie znanego instrumentu niwelacyjnego.

Po dyskusji nad referatami przewodniczący Zespołu prof. J. Gomoliszewski podał zebranych do wiadomości, iż w serii *Monografie z dziejów nauki i techniki*, w tomie *Etudes d'histoire de la science et de la technique*, wydanym z okazji XIII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, ukazał się referat prof. Gomoliszewskiego i mgr inż. Z. Śmiałowskiej na temat świadomych deformacji regularnej formy w architekturze i metod ich realizacji. Ponadto prof. Gomoliszewski poinformował, iż został przez niego opracowany — jak również wygłoszony na Międzynarodowym Kolokwium ICOMOS (Międzynarodowa Rada do Spraw Zabytków i Zakożeń Zabytkowych) w Paryżu w lipcu 1968 r. — referat dotyczący zakresu możliwości zastosowania fotogrametrii do badań historycznego rozwoju techniki korekt perspektywicznych. Referat opublikowano w wydawnictwie ICOMOS w językach angielskim i francuskim.

W sprawach organizacyjnych poruszono kwestię udziału Zespołu w projektowanym przez prof. H. Barycza wydawnictwie całości prac S. Grzepskiego w 1970 r. z okazji 400-lecia jego śmierci. W ożywionej dyskusji ustalono, iż Zespół będzie współpracował przy wydawnictwie, szczególnie w zakresie *Geometrii*, z chwilą złożenia projektu edycji Zakładowi Historii Nauki i Techniki PAN. Omówiono również tematykę referatów na najbliższe posiedzenia oraz projektowane publikacje, mające ukazać się w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” oraz w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej”.

Zofia Traczewska-Białkowska

ODCZYT DRA A. RAHMANA O DZIEJACH NAUKI INDYJSKIEJ

W dniach 19—28 grudnia 1968 r. przebywał w Warszawie na zaproszenie Pracowni Badań Naukoznawczych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN dr A. Rahman, zastępca do spraw naukowych dyrektora Organizacji Analizy i Planowania Badań